

דבר העורך

זהו הגיליון הראשון שאני משמש בו כעורך ראשי. אני מרגיש כבוד גדול ומחויבות עצומה לשמש בתפקיד זה. הגיליון הראשון של **ביטחון סוציאלי** יצא לאור בחודש פברואר 1971, כלומר לפני 48 שנים. הוא כלל מאמרים בנושאים מרכזיים, כגון מדיניות סוציאלית, דפוסי עוני, שכבות מעוטות הכנסה, מדיניות שכר ועוד. עם מחברי המאמרים נמנו מנהיגי המוסד לביטוח לאומי, כגון המנכ"ל הראשון, ד"ר גיורא לוטן, מנכ"ל המוסד בשעתו, ד"ר ישראל כץ, מנהלי האגף למחקר ולתכנון, רפאל רוטר ונירה שמאי, לצד אנשי אקדמיה, כמו ד"ר אברהם דורון, ואנשי ההסתדרות, כגון אהרן אפרת, סגן יו"ר המרכז לביטחון סוציאלי בהסתדרות העובדים הכללית. בדברי הפתיחה כתב שר העבודה בשעתו, יוסף אלמוגי, שהוא מאחל "לכתב העת שיתרום תרומתו לליבון הבעיות והתמורות החברתיות, הכלכליות והטכנולוגיות, המעצבות את חיינו, ולהכוונת מדיניותינו הסוציאלית בדרך הנכונה".

מאז חלפו אמנם שנים רבות, אבל דבריו של השר אלמוגי נכונים גם כיום, כאשר מטרתו ומשימתו של כתב העת **ביטחון סוציאלי** להמשיך ולשמש במה אקדמית למחקרים מדעיים בתחום הביטחון הסוציאלי והמדיניות החברתית מתוך ניסיון ללבן את מדיניות הרווחה בישראל ולתרום לעיצוב נכון יותר שלה. זו גם הזדמנות להודות לקודמי בתפקיד, פרופ' יונתן אנסון, שבחמש השנים האחרונות הוביל בחוכמה ובהצלחה את כתב העת, וליווה אותי בחום ולכניסתי לתפקיד. אני תקווה שאשכיל במסגרת תפקידי להמשיך ולבסס את **ביטחון סוציאלי** ככתב העת המדעי המוביל בישראל בתחום הביטחון הסוציאלי, ושחוקרים, תלמידים ומעצבי מדיניות ימצאו בו זירה ראויה לשיג ושיח בסוגיות החברתיות המרכזיות והחשובות המעסיקות את החברה הישראלית בכל הנוגע מדיניות הרווחה.

גיליון זה נפתח במאמרו של אברהם דורון. המאמר עוסק בסוגיה "קלאסית" בתחום מדיניות הביטחון הסוציאלי: האם ראוי להשתמש במבחני אמצעים כתנאי להענקת הטבות, גמולים ושירותים ולייעד הטבות אלה רק לקבוצות אוכלוסייה עניות ונזקקות? סוגיה זו מוכרת כבר מראשית ימי עיצוב מדינת הרווחה המודרנית ובנייתה. אולם, כפי שמתואר במאמר, בעידן של נסיגה מן הגישה האוניברסלית, הדיון סביב ההצדקה וההשלכות של מבחני אמצעים חוזר להיות אקטואלי וחיוני, משום שאימוץ הגישה הסלקטיבית במדיניות הרווחה בישראל עשוי להיות כרוך במחיר כבד, ויישאו בו דווקא האוכלוסיות המוחלשות ביותר.

גם ללא מעבר מוצהר למדיניות סלקטיבית, מדיניות חברתית עלולה להעמיק את העוני בקרב אוכלוסיות מוחלשות. בהקשר זה עוסק מאמרם של מירי אנדבלד ומומי דהן בסוגיה ישראלית

ייחודית: העלייה בשיעור העוני בקרב האוכלוסייה הערבית. אף שנראה שבשני העשורים האחרונים חלה ירידה באפלייתם הגלויה והממוסדת של האזרחים הערבים וחל שיפור במדיניות הממשלה כלפיהם, החמירה תחולת העוני שלהם. לפי ממצאי מחקרם של אנדבלד ודהן היה למדינת הרווחה חלק נכבד בהחמרה זו. נראה שהסיבות לכך הן עיצוב מחדש של מדיניות הסיוע, המתועל פחות לבעלי הכנסות נמוכות בשל צמצום הזיקה השלילית בין היקף התמיכה הממשלתית לרמת ההכנסה לנפש, והעתקת הסיוע הכספי לאזרחים שמאפייניהם שכיחים יותר בקרב יהודים, כמו ניצולי שואה, חיילים משוחררים ועולים.

מאמרם של מירי כהן ועמיתיה מתאר את מחקרם החשוב על סוגיית חזרתן לעבודה של מחלימות מסרטן השד. כדי להבטיח את הביטחון הסוציאלי ואת ההחלמה, חיוני לחזור ולהשתלב בשוק התעסוקה אחרי אירוע חולי כבד משקל, כמו מחלת הסרטן. ואולם כפי שמתואר בסקירת הספרות של המאמר, מחלימים מסרטן מועדים יותר לאבטלה, להכנסה נמוכה, לפרישה מוקדמת ולמעברים תכופים מעבודה לעבודה. בהקשר זה ביקשו כהן ועמיתה לבחון את שיעור החזרה לעבודה של מחלימות מסרטן השד. ממצאי מחקרם מלמדים שאף שרוב המחלימות דיווחו שהן חוזרות לעבודה, בכל זאת רבות אינן חוזרות, ואצל רבות מהן חלה ירידה של ממש בהכנסות. ממצאים אלה מחייבים אפוא תשומת לב ברמת המדיניות וברמה המעשית.

חיוניות התעסוקה לביטחון הסוציאלי ולרווחה החברתית של קבוצות מוחלשות באה לידי ביטוי גם במחקר של ענת הרבסט-דבי על אימהות חד-הוריות ועל ההבניה החברתית של מעמדן בהקשר של תוכניות הרווחה המוכרות בשם **מרווחה לעבודה**. הרבסט-דבי בחנה את תפוסותיהן של אימהות חד-הוריות, שהשתתפו בתוכנית **אשת חיל**, על פני שני צירים שונים: ציר רמת המקרו הנוגע לציווי המדיניות בכל הנוגע לאוטונומיה אישית ולעבודה בשכר; ציר רמת המיקרו הנוגע לתפיסת האימהות הטובה כפי שהשתקפה אצל המרוואיינות. המחקר מראה איך לצד העמדת התפקיד המרכזי של מודל ההורה ה"תקין" (כלומר הדוגמה האישית של האם העובדת בשכר), אימהות חד-הוריות חושפות גם את המחיר שילדיהן משלמים על השילוב בכל מחיר בתעסוקה בשכר.

חותם את הגיליון מאמרן של ג'מאל-עבוד רומאן ועידית בליט-כהן, העוסק בחוויותיהן של עובדות סוציאליות ערביות המטפלות באבות במרכזי ילדים-הורים ערבים בישראל. מאמר זה עוסק, לא בסוגיות המקרו של מדיניות הרווחה או שוק התעסוקה, אלא דווקא בחשיבות התפיסה הרב-תרבותית, כשמבקשים להתאים את שירותי הרווחה לקבוצות אוכלוסייה שונות. ספציפית, ביקש המאמר לחשוף איך העובדות הסוציאליות חוות את הטיפול בגברים בהקשר התרבותי של החברה הערבית הנמצאת כיום במעבר תרבותי-חברתי. נקודת מבט חשובה זו משלימה את מגוון ההקשרים ונקודות המבט הנסקרים במאמרים האחרים של גיליון זה, תוך התמקדות ברמת המקצוע וברמת הפרט.

תקוותי שקוראי גיליון זה ימצאו בו מידע מועיל ומהימן ושהממצאים והמסקנות המוצגים במחקרים השונים יתרמו לקידום הדיון והשיח הציבורי בנושאים החשובים שהם חקרו.

אינני יכול לסיים ללא נימה אישית: בפתח דבריי ציינתי שהגיליון הראשון של כתב העת יצא לאור בשנת 1971 ושנכלל בו מאמר של ד"ר אברהם דורון (כתוארו אז). פרופ' אברהם דורון הוא אבי (אגב, היה זה העורך הקודם, פרופ' יונתן אנסון, שקיבל לפרסום את מאמרו המופיע בגיליון זה). בראשית דרכו כעובד סוציאלי צעיר הוא היה שותף להקמתו של המוסד לביטוח לאומי, ואף היה עובד המוסד ביום הקמתו בתחום השיקום ועוזרו של המנכ"ל הראשון, ד"ר גיורא לוטן. כשהוקם כתב העת **ביטחון סוציאלי** כבר היה אבי איש אקדמיה, ולא רק שתרם בכתיבתו המדעית, אלא שמהיום הראשון הצטרף כחבר מערכת. לאורך כל השנים, ובמקביל למנהיגות המחקרית, שבשיאה קיבל אבי את פרס ישראל בתחום חקר העבודה הסוציאלית, המשיך להיות חבר מן השורה במערכת כתב העת, ותרם לעיצוב דמותו ואיכותו. לצערי, בשל כניסתי לתפקיד העורך הראשי, בחר אבי לפרוש מתפקידו זה, על מנת למנוע כל מראית עין של ניגוד עניינים או משוא פנים. בישיבתה האחרונה נפרדה אפוא מערכת כתב העת מפרופ' דורון והודתה לו על תרומתו ארוכת השנים, ומנכ"ל המוסד לביטוח לאומי, מר מאיר שפיגלר, העניק לו תעודת הוקרה ותודה על פעילותו. על כן ברור לכול, שגם עם פרישתו הפורמלית של פרופ' דורון מהמערכת של **ביטחון סוציאלי**, ימשיכו ערכיו ועקרונותיו להוביל ולהנהיג עוד שנים רבות.

ישראל (איסי) דורון

עורך ראשי